

менолошког метода. Анализу феномена „поглед“ („Blick“) на основу које Сартр изводи своју мисао да поглед на некога по правилу ту особу објективизује лишавајући је притом слободе, Ебингер оцјењује као недовољну. Зато овај теолог предлаже још неке феномене („осмијех“, „обраћање ка некоме“, „питање“, „разговор“, „додир“), чија би анализа показала да слободни однос између личности не мора увијек да са собом носи опасност обезличења, него напротив да представља шансу за остварењем личне слободе (стр. 180–188).

Значај Ебингерове студије се огледа у томе што са једне стране наглашава важност и актуелност проблема човјекове слободе за савремену теолошку и филозофску мисао. Са друге пак стране овај рад представља Сартров филозофски систем као погодну основу за теолошко-филозофски дијалог на тему слободе дајући при томе смјернице у ком правцу би овај могао даље да се развија.

Драгиша Јеркић

Универзитет у Минхену
Институт за православну теологију

Bishop Maxim Vasiljevic, *History, Truth, Holiness – Studies in Theological Ontology and Epistemology*, Sebastian Press, Alhambra 2011, 247 стр, ISBN: 978–1936773015.

У свом инспиративном зборнику чланака епископ Максим Васиљевић презентује веома суптилну а притом веома пријемчиву евалуацију стања и приоритета савремене православне теолошке мисли и значајно доприноси разумевању њених ултимативних оријентација у контексту њене егзистенције у савременом постмодерном, плуралистичком

окружењу. Укупно десет текстова сабра-них у овој књизи организовани су око фундаменталних теолошких тема као што су – светост, другост, истина, историја, теолошка епистемологија, слобода, догматско учење Цркве, христологија, литургијско богословље, синодалност, иконографија.

Основна мотивација аутора за писање текстова који сачињавају књигу јесте императив успостављања дијалога са савременим човеком и фокусирање на могућности разоткривања свих начина на које би Божије Откривење у Христу, у светлу библијско-патристичке и савремене православне теолошке рефлексije, могло бити актуелно и пријемчиво за његову данашњу егзистенцијалну реалност. Снага ортодоксије и патристичког предања, било да је реч о теологији, литургијском поретку и устројству или симболима вере јесте, пре свега, у њеној релевантности за егзистенцијална питања човечанства. У овом контексту, задатак савремене теологије јесте, по оцени епископа Максима, првенствено у указивању на неопходност остварења личносног јединства са васкрслим Христом у заједници Његовог тела тј. Цркве, као на крајњи смисао и циљ човековог постојања. Једино остварењем новог, еклисијалног начина постојања које доноси сједињење са Христом могуће је превазилажење трагичности његовог пропадљивог и смртног постојања у историји и задобити залог вечног и истинитог постојања у есхатону.

Једна од најзначајнијих тема које аутор преиспитује, у контексту свог циља бољег разумевања савременог човека и сврсисходније дијалогске еманципације јеванђеоске поруке Цркве, као што је напоменуто, социо-политичко окружење и постмодернистичка култура у

оквиру којих функционише савремени плуралистички свет и Црква у њему. Епископ Максим је фундаментално заинтересован за премошћавање свих растојања између теологије и културе савременог човека у којој он остварује себе на сасвим нове и разноврсне начине. Притом, он подсећа да се решења из прошлости не преносе аутоматски на садашњицу, него да су потребни теолошки *кријеријуми*, духовно одмеравање и подвиг. Иако свако доба *на свој начин* живи и доживљава Христа, а онда и артикулише ово искуство својим средствима (осетилним, психолошким, стваралачким, умним, интуитивним, итд.), увек су постојали проблеми културног израза овог искуства. Стога је овај однос увек био дијалектички и критички (стр. 158). Оваква интенција аутора је веома охрабрујућа и подстицајна јер, како се чини, недвосмислено је да би сваки покушај олаке дисквалификације и игнорисања постмодерне мисли на бази њене наводне, тј. перципиране (од стране појединих нефлексибилних теолошких сензибилитета) оштре опозитности у односу на фундаменте хришћанске вере, био више него неправедан и, у најмању руку, брзоплет. У овом контексту пожељно би било, по мишљењу аутора, успостављање конструктивног дијалога између православне мисли и постмодерне културе у свим њеним креативним манифестацијама.

Аутор се у својим студијама аналитично бави проблематиком и феноменом светости (посредством етимолошких анализа библијског лексичког материјала и испитивањем конотација које појам има у библијској и патристичкој литератури) и континуирано наглашава да се светост, схваћена на аутентично хришћански начин, не ба-

зира на аутономним (нпр. етичким, когнитивним или било којим другим) капацитетима људске природе, већ да она представља пројаву Божије светости и Његовог освећујућег присуства који се као слободни дар Божије љубави дарују онима који учествују у тајни Његовог домостроја откривеног у Христу. Светост стога није адекватно описана натуралистичким концептом *mysterium fascinandum et tremendum*, нити она представља реалност која се може задобити на некакав индивидуално-идеолошки начин, нпр. индивидуалним аскетским прегнућем или сентименталним саглашавањем са етиком јеванђеоске поруке, већ једино *учесћивовањем* у заједници Цркве, пројављеној *par excellence* у тајни Евхаристије, која једина може ослободити човека од окованости индивидуализмом и сваког појединца учинити аутентичном и непоновљивом личношћу. Светост је стога, по оцени епископа Максима, првенствено пројава живота у еклисијалном контексту, тј. у заједници коју Бог слободно успоставља са људима унутар Тела Христовог.

Другим речима, евхаристијско искуство омогућава надилажење дијалогске инсуфицијенције човекове другости (*otherness*) у односу на Бога и превазилажење њене природне немогућности да се сједини са Оним који је трансцендентан, тј. онтолошки Други у односу на човека и целокупну творевину. Онтолошка афирмација човекове другости (у контексту творевине којој она припада) не остварује се унутар историјског процеса силама инхерентним самој творевини, тј. њеној природи, већ човековим партиципирањем у светости Божијој која се пројављује као есхатолошки дар љубави Божије коју унутар Цркве светотажински дарује Дух Божији. Пневматоло-

шка димензија светости и уопште значај пневматологије за сотириологију је од суштинског значаја за епископа Максима. Приоритет еклисијалног искуства притом, инсистира аутор, нипошто не значи да се подвиг човека у прогресивном ослобађању од робовања страстима, изоштравање његових ноетичких функција и свеопште усавршавање у знању и артикулацији онога што је откривено изучавањем (било да је реч нпр. о изучавању библијске и симболичке теологије, или пак о процесу опсервације разноврсних процеса у природи), сматрају сувишним. Напротив, све ово би требало да се континуирано пројављује управо као последица остварене заједнице са Оваплоћеним Логосом.

Догматско учење Цркве, баш као и сами новозаветни текстови, у овом контексту, представља, по мишљењу аутора, првенствено опис јединственог искуства сусрета са Богом и *о̄иис* богопознања које је у том искуству остварено. Овај опис истовремено функционише и као доксологија и као призив, протрептички импулс којим се целокупно човечанство призива на сједињење са Христом, на саучествовање у овом искуству сусрета и заједничарења у заједници Цркве. У овом смислу су и сви древни симболи и саборска вероисповедања првенствено доксологије, а тек другостепено дефиниције којима се описује човекова перцепција божанског. Стога би тумачење и разумевање догматике, по оцени епископа Максима, неизоставно морало имати повратне релевантне егзистенцијалне импликације за сваку нову генерацију, која у сукцесивном историјском процесу партиципира у идентичном еклисијалном искуству које је довело до познања истина које су артикулисане догматском теологијом Цркве.

Схваћено у овом контексту егзистенцијално тумачење Јеванђеља и догмата Цркве, по мишљењу аутора, неизоставно укључује инкултурацију, тј. дијалогски подвиг рецепције културолошке експресије савременог човека у њеним различитим и комплексним видовима. Она такође подразумева и интеграцију ове савремене културолошке експресије у један нови, богатији, еклисијални опис искуства живота у заједници са оваплоћеним и васкрслим Христом. Инкултурација која данас стоји као примарни задатак пред савременом теологијом (као уосталом и пред теологијама свих прошлих и будућих епоха), саобразно најрепрезентативнијем апостолском и патристичком искуству, подразумева такву егзистенцијалну актуализацију и имплементацију јеванђеоске поруке, која, притом, неће компромитовати суштинска обележја идентитета Цркве. По речима аутора, ово се решава тако што „историја и култура бивају прихваћени, али не да би остали онаквима какви јесу, већ да би били есхатологизирани“ (стр. 128). Есхатологизација културе представља стога један од највећих изазова за савремену теолошку мисао, будући да она, поред утемељивања културе у егзистенцијални литургијски простор човековог живљења, подразумева конструктивну интеграцију и реципрочну стимулативну функционалност културе у контексту њеног доприноса теологији у постизању фокусираности и усредсређења на фундаменталне и онтолошке вредности Јеванђеља. Аутор истиче да је ново примање и изнова усвајање Христа од сваког следећег нараштаја непосредно повезано са делатношћу Светога Духа (стр. 164). За своју експресију теологија потребује културу и посредством културе она једино задобија своју кон-

кретност (с обзиром на чињеницу да се мора служити конкретним идиомима, симболима, знацима, језиком, идејама итд, одомаћеним у конкретним културама рецепијената). Међутим, „колико год усвајала једну културу, Црква остаје есхатолошка реалност која, док је год у историји, не може никада бићи у хармоничном односу са културом и историјом“ (стр. 173). Стога аутор упозорава да док данас нашироко говоримо о усвајању културе ризикујемо да „уклонимо елеменат гоњења и конфликта из живота Цркве“ (стр. 173). Са друге стране, у процесу своје експресије теологија и начин хришћанског живљења по вери такође твори културу (или барем значајно утиче на њу, на непосредан или посредан начин). У овом смислу неинкултурисана теологија би представљала једну крајње бесмислену и импотентну реалност, реалност која би се драматично суочавала са немогућношћу ефективног и плодотворног пласирања сопствених закључака у историјском тренутку у којем дејствује. Она би се једноставно морала помирити са сопственом тоталном атрофијом и могућношћу утицаја на само мали, ретроградно оријентисан круг људи, што је и иначе веома чест случај са антикултурним или секташким теологијама и ескапистичким религиозним етосом многобројних религиозних групација. Епископ Максим, притом, снажно истиче нешто што се понекад заборава, а то је да Црква при усвајању културе исту „крштава“. „Ми не смемо заборавити, међутим, да крштење такође значи и *смрт* из које се *нова* личност рађа. Тако да код крштавања једне културе неки њени видови морају умрети да би се родила нова култура“ (стр. 159). Зато по њему инкултурација не значи само поштовање идентитета и локуса неког

народа, него надасве (и истовремено), брига за егзистенцијалне, а не просто ефемерне потребе људи. Сам *locus tertius* теолошког процеса инкултурације, како наглашава аутор, јесте догађај оваплоћења Христовог (стр. 150). Овај догађај показује да је Божије откривење далеко од било какве апстрактне или загонетне егзотичне теофаније, већ да је оно смештено у конкретан историјски контекст и конкретни теолошки *milieu*.

У овом смислу један од најзначајнијих задатака савремене теолошке мисли јесте свакако и превазилажење дихотомије између академске теологије и литургијског живота Цркве (стр. 182) и успостављање органског јединства међу њима. Епископ Максим инсистира на кључној поенти: искуство Оваплоћења не представља, само по себи, апсолутни критеријум, него доживљај Васкрслог Христа. По њему (стр. 37), догмат, као црквени израз вере, започиње од *гођаја*, и то – пре свега – догађаја Васкрсења Христовог. Апостоли, наиме, познају Спаситеља тек после његовог практичног одговора на проблем смрти. Овај одговор није дошао за време његовог учитељства, а ни при Његовој смрти на Крсту. Дошао је када се Спаситељ показао као победитељ последњег непријатеља – смрти. Тек потом је уследила њихова формулација и епистемолошка верификација тог одговора. Догматска истина (а може се рећи и цело Свето Писмо) ћути и непозната је све док није *ипрактично* са-општена, про-тумачена у светлу *живојних* интересовања човека и културе. Тако се, по епископу Максиму, све темељи на васкрсном искуству Христа које Црква опитује у тајни евхаристије. Ово је тема која несумњиво захтева даљу обраду, што се од аутора очекује у некој новијој студији.

Још једна велика и данас, свакако, више него релевантна тема коју аутор третира у овом зборнику јесте однос савремене науке и теолошке рефлексије. Епископ Максим констатује да су достигнућа и закључци савремених наука у великој мери допринели, између осталог, разумевању феномена људске природе и самим тим, они представљају и незаобилазан изазов, али и подстицај за савремену теолошку антропологију и, свакако, нову прилику за покушај евентуалне синтезе два наведена епистемолошка дискурса, првенствено у контексту хришћанске аскетике и литургијске праксе. Једно од питања које аутор сматра веома значајним јесте нпр. питање (не)оправданости редуковања човека на његов биохемијски идентитет или на његову „биолошку ипостас“ у савременој антропологији. У овом контексту аутор се, између многих других, бави и питањем могућности принципијелног усаглашавања темељних увида хришћанске антропологије и етике и достигнућа и методолошких принципа опсервације савремене медицине. Једна од многобројних могућих аналогија између две области које аутор притом идентификује јесте одбацивање симплификоване дихотомије „душа-тело“ коју и теологија и медицина сматрају неадекватном у контексту својих увида у вези са нераздељивом повезаношћу и узајамним међусобним утицајем два наведена фактора која конституишу људско биће и чине га интегралном и нераздељивом целином. Анализа и вредновање наведене проблематике аутора наводи на закључак да би за теологију данас потенцијално било веома штетно (нарочито из перспективне њене пасторалне одговорности) игнорисање савремених научних, а поготово медицинских сазнања

о људској природи и њеној неуробиолошкој функционалности. Са друге стране, савремена медицина би подједнако могла пронаћи веома снажан подстицај у богатом наслеђу библијско-патристичке аскетике и теолошке антропологије генерално и нарочито у њеном инститирању да начин постојања људске природе, њен *τρόπος ὑπόρξεως* превасходно зависи од личности, њеног карактера и њеног настројења (потенцијално еклисијалног и есхатолошког) које је условљено (или одређено) њеном слободом коју не може у потпуности исцрпети и одредити биохемија човекове природе.

Радови сабрани у овој књизи, са разноврсном проблематиком коју презентују, имају за циљ скицирање агенде која би могла да послужи као катализатор за прегнућа нових генерација теолога и као подстицај за њихова даља сопствена истраживања предложених тема и рефлексију сходно њиховом сопственом теолошком и еклисијалном искуству. Од великог је значаја чињеница да аутор емфатично наглашава неопходност кенотичке самокритичности посредством које једино можемо спознати све наше пропусте (или, нажалост, понекад и потпуну незинтересованост) да се, у свом теолошком дискурсу, савременом човеку обраћамо језиком љубави, уместо игнорантским, испразним, копистичким и фразеолошким језиком квази-традиционализма. Недвосмислено је да је својим закључцима еп. Максим успео да изоштри фокус савремене православне теолошке мисли, учини јаснијим темељне проблеме са којима се она данас суочава и да је својим анализама отворио простор за дијалогско укључење читаоца са његовим сопственим интерпретативним расуђивањима о предложеним темама. Текстовима сабраним

у овој књизи аутор је, истовремено, уобличио препознатљив теолошки наративни дискурс са којим би требало да се упозна и да дискутује свако ко је заинтересован за проблематику савремене православне теолошке мисли. Брижљиво критичко испитивање акутних теолошких (и не само теолошких) питања од стране аутора свакако могу бити од велике помоћи читаоцу у његовим напорима сопствене артикулације одговора на наведена питања. Аутор на веома отворен и приступачан начин комуницира са читаоцем, демонстрирајући притом прецизност и јасноћу исказа, као и истанчано познавање материјала који презентује; своје тезе и закључке аутор континуирано поткрепљује презентовањем релевантних увида из библијског, патристичког и савременог теолошког наслеђа. Ширина спектра проблематизованих питања требало би неизоставно да дају снажан импулс даљем дијалогу, разради и тумачењима који ће се, засигурно, наставити у времену које је пред нама.

Здравко Јовановић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет

Монах Игњатије Марковић, *Сію седамдесеті йейі іодина Боіословије Свєтїої Саве у Бєоїрагу (1836–2011)*, Богословија Светог Саве, Београд 2011, 184 стр, ISBN: 978–86–914665–0–3.

Са благословом Његове Светости Патријарха српског Господина Иринеја средином 2011. године изашла је из штампе књига монаха Игњатија Марковића, под насловом *Сію седамдесеті йейі іодина Боіословије Свєтїої Саве у Бєоїрагу (1836–2011)*. Издавач је Бого-

словија Светог Саве у Београду, а рецензенти су протојереј-ставрофор др Предраг Пузовић, редовни професор Православног богословског факултета у Београду, протојереј-ставрофор др Радомир Поповић, редовни професор Православног богословског факултета у Београду и протојереј-ставрофор др Драган Протић, ректор Богословије Св. Саве и ванредни професор Православног богословског факултета у Београду.

Скоро двовековно постојање Богословије Светог Саве у Београду, њено трајање и плодотворан рад, били су мотив аутору да детаљно и исцрпно обради историјат ове важне црквено-школске установе. Значај Богословије и њен утицај на верски, културни, политички и просветни живот српског народа сагледан је са више аспеката, коришћењем архивске грађе, одговарајућих објављених извора и релевантне литературе.

Историја ове важне црквено-просветне установе, од оснивања до данашњих дана, изложена је у следећих 14 одељака: Предисторија Богословије Светог Саве, прва средња школа устаничке Србије – Доситејева и Викентијева богословија 1810–1813. (стр. 5–23), Рад на обнављању београдске Богословије (стр. 23–33), Митрополит Петар и отварање београдске Богословије 1836. године (стр. 34–58), Митрополит Михаило и београдска Богословија (стр. 58–62), Први богословски закон (стр. 62–67), Почетак рада на богословској књижевности богословаца и професора богословије (стр. 67–71), Београдска Богословија после закона од 1863. године (стр. 72–80), Покушај реорганизације Богословије 1886. године (стр. 80–84), Пут ка новој реорганизацији школе (стр. 85–105), Отварање Богословије Светог Саве (106–134), Богословија